

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رساله دکتری رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان رساله:

بررسی مبانی، مصادیق و مجازات جرم سیاسی از منظر فقه و حقوق ایران

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین اکبر احمدپور

استاد مشاور:

دکتر عباسعلی سلطانی

محقق:

حسن آقایی

تابستان ۱۳۹۸

پایگاه اطلاعات علمی ایران

تقدیر و تشکر

به گواهی آیه شریفه «الحمد لله رب العالمین» تمام سپاس و ستایش شایسته خداوند قادر و سبحان است که به من توان انجام این پژوهش را عنایت فرمود اما به مصداق فرموده امام رضا (ع) «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ» وظیفه خود می‌دانم از زحمات اساتید ارجمند و فرهیخته که حقیقتاً این اثر مرهون زحمات زیاد و راهنمایی‌های آنان است، به‌ویژه استاد گران‌قدر و معزز حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای اکبر احمدپور که با قبول راهنمایی این تحقیق و ارشادهای ارزنده خویش بر من منت نهاده و زحمتهای این‌جانب در هدایت این اثر را باروی گشاده پذیرفتند، جناب آقای دکتر عباسعلی سلطانی که امر مشاوره این مجموعه را بر عهده داشته و همواره از دانش و تجربه خویش حقیر را مورد عنایت فراوان قرار دادند و در این راه از هیچ کمکی دریغ ننمودند جناب آقای دکتر فخلعی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسین ناصری و سایر عزیزانی که در همه مراحل تحصیل و تکمیل این رساله با بردباری و نشاط یاریم نمودند سپاس گذاری نمایم

تقدیم به

ستاره‌های آسمان زندگی‌ام

پدر و مادر مهربان و فداکارم

همسر مؤمن، پرتلاش و صبورم

و فرزندان عزیزم

۱	مقدمه.....
۱	تعریف مسئله و تبیین موضوع.....
۸	پرسش‌های اصلی.....
۹	جنبه جدید بودن و نوآوری.....
۹	روش و ساختار تحقیق.....
۱۰	فصل اول: کلیات.....
۱۱	مبحث اول: شناسایی جرم.....
۱۱	گفتار اول: تعریف جرم.....
۱۲	الف) تعریف جرم از نگاه حقوق جزا.....
۱۳	ب) تعریف جرم از نگاه دانشمندان اسلامی.....
۱۳	ج- تعریف جرم از نگاه حقوق موضوعه ایران.....
۱۶	گفتار دوم: تعریف جرم سیاسی.....
۱۶	الف) تعریف سیاست.....
۱۷	ب جرم سیاسی.....
۲۱	گفتار سوم: عناصر دخیل در تعریف جرم سیاسی.....
۲۱	الف) انگیزه سیاسی.....
۲۱	ب) در جستجوی قدرت و حاکم شدن.....
۲۲	گفتار سوم: جرم سیاسی در طبقه‌بندی جرائم.....
۲۲	گفتار چهارم: ماهیت جرم سیاسی در حقوق دیگر کشورها.....
۲۳	گفتار پنجم: جرم سیاسی در حقوق ایران.....
۲۵	گفتار ششم: مفهوم جرم سیاسی در اسناد بین‌المللی.....
۲۶	گفتار هفتم: جرم سیاسی و عناصر تحقق آن.....

- الف) عنصر قانونی ۲۶
- ب عنصر مادی ۲۸
- ج) عنصر روانی ۳۱
- مبحث دوم: تاریخچه و تبارشناسی جرم سیاسی در جوامع و اندیشه‌های سیاسی ۳۳
- گفتار اول: دوران قدیم ۳۳
- گفتار دوم: دوران معاصر ۳۵
- گفتار سوم: پیشینه جرم سیاسی در ایران ۴۰
- الف) از دوران باستان تا زمان مشروطیت ۴۰
- ب) از زمان مشروطیت تا انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ ۴۲
- ج) سرنوشت جرم سیاسی پس از پیروزی انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ ۴۴
- ۱- در قانون اساسی ۴۴
- ۲- قوانین عادی ۴۵
- گفتار چهارم: ضوابط تشخیص جرم سیاسی ۵۱
- الف- ضابطه‌ی ذهنی یا مفهوم شخصی و درونی جرم سیاسی ۵۱
- ب- ضابطه‌ی عینی (موضوعی) ۵۳
- ج- ضابطه‌ی مختلط ۵۵
- د- سایر ضوابط ۵۶
- گفتار پنجم: رژیم ارفاقی در جرم سیاسی ۵۷
- الف) مبانی و دلایل ضرورت رژیم ارفاقی در جرائم سیاسی ۵۸
- ۱- اصل صحت تکلیفی ۵۸
- ۲- آموزه‌ی «نصیحت ائمه‌ المسلمین» ۵۹
- ۳- بنای عقلا ۶۰

- ب (خصوصیات شیوه دادرسی در جرایم سیاسی ۶۱
- ج) ویژگی‌های مجازات و آثار محکومیت در جرائم سیاسی ۶۴
- د (مجازات تبعی و تکمیلی: ۶۵
- ه) امتیاز مجرمین سیاسی از دیدگاه حقوق جزای بین‌الملل ۶۶
- گفتار ششم: استثنائات جرم سیاسی در حقوق کشورها ۶۸
- فصل دوم: ۷۱
- جرم سیاسی از دریچه فقه ۷۱
- مبحث اول: مصادیق جرم سیاسی ۷۳
- گفتار اول: بغی ۷۳
- الف) تعریف بغی ۷۳
- ب) جایگاه اسلحه در بحث جرم بغی ۷۸
- ج) باغی و شرط لزوم مقابله با اساس نظام ۷۹
- د) جرایم تعزیری مرتبط با بغی ۸۰
- ه) نسبت بغی با جرم سیاسی ۸۲
- و) ضوابط تشخیص بغی و شرایط باغیان ۸۴
- ۱- وجود عنصر قانونی: ۸۵
- ۲- خروج و قیام علیه حکومت یا حاکم: ۸۵
- ۳- عدالت امام یا حاکم کشور اسلامی: ۸۵
- ۴- گروهی بودن شورش و قیام ۸۷
- ۵- داشتن تأویل و توجیه شرعی برای قیام ۸۹
- ۶- مسلمان بودن ۸۹
- ۷- داشتن سازمان و تشکیلات ۹۰

- ۸- مشروعیت نظام حاکم..... ۹۱
- ز) نسبت بغی و جرم سیاسی..... ۹۱
- ۱- تفاوت‌ها..... ۹۲
- ۲- شباهت‌ها..... ۹۶
- ح) بغی در مذاهب اهل سنت..... ۹۷
- ۱- مذهب حنفی..... ۹۷
- ۲- مذهب شافعی..... ۹۸
- ۳- مذهب مالکی..... ۹۹
- ۴- مذهب حنبلی..... ۱۰۰
- ۵- فرقه‌های دیگر..... ۱۰۰
- گفتار دوم: محاربه..... ۱۰۱
- الف) تعریف و عناصر جرم محاربه..... ۱۰۱
- ۱- عنصر قانونی..... ۱۰۱
- ۲- عنصر مادی:..... ۱۰۲
- ۳- عنصر معنوی:..... ۱۰۳
- ب) بررسی تطبیقی محاربه و بغی..... ۱۰۴
- ۱- تفاوت‌ها..... ۱۰۴
- ۲- شباهت‌ها..... ۱۰۵
- ج) نسبت محاربه و جرم سیاسی..... ۱۰۵
- گفتار سوم: افساد فی الارض..... ۱۰۶
- الف) تعریف و عناصر جرم افساد فی الارض..... ۱۰۶
- ۱- عنصر قانونی..... ۱۰۶

۱۱۲	۲- عنصر مادی جرم افساد فی الارض.....
۱۱۳	۳- عنصر معنوی یا روانی جرم افساد فی الارض.....
۱۱۵	گفتار چهارم: توهین به مقدسات و مقامات داخلی و خارجی.....
۱۱۵	الف) توهین به مقدسات.....
۱۱۶	ب) توهین به مقامات داخلی.....
۱۱۷	ج) توهین به مقامات خارجی.....
۱۱۷	مبحث دوم: بررسی ادله فقهی جرم‌انگاری سیاسی.....
۱۱۹	گفتار اول: قرآن.....
۱۲۲	گفتار دوم: سنت.....
۱۲۴	گفتار سوم: سیره.....
۱۲۵	گفتار چهارم: اجماع.....
۱۲۵	گفتار پنجم: عقل.....
۱۲۷	فصل سوم: بررسی تحلیلی مصادیق و لایحه جرم سیاسی از نظر حقوق موضوعه.....
۱۲۹	مبحث اول: بررسی جرم سیاسی در حقوق موضوعه ایران.....
۱۲۹	گفتار اول: قانون اساسی و جرم سیاسی.....
۱۳۳	گفتار دوم: لوایح پیشنهادی جرم سیاسی.....
۱۳۴	گفتار سوم: مقایسه لایحه پیشنهادی قوه قضاییه و لایحه پیشنهادی دولت در سال ۱۳۸۷.....
۱۳۷	مبحث دوم: واکاوی قانون جرم سیاسی.....
۱۳۷	گفتار اول: فرایند تنظیم لایحه و تصویب قانون.....
۱۳۷	گفتار دوم: تعریف جرم سیاسی در قانون ایران.....
۱۳۷	الف) تحلیل عناصر تعریف جرم سیاسی در قانون.....
۱۳۸	۱- انگیزه‌ی اصلاح.....

۱۴۰	۲-مدیریت سیاسی.....
۱۴۱	۳-نهادهای سیاسی.....
۱۴۱	۴-سیاست‌های داخلی و خارجی:.....
۱۴۲	ب) مقایسه ضابطه تشخیص جرم سیاسی از نگاه قانون‌گذار.....
۱۴۲	گفتار سوم: مصادیق و استثنائات جرم سیاسی در قانون و تحلیل آن.....
۱۴۲	الف) مصادیق.....
۱۴۶	ب) استثنائات.....
۱۴۷	گفتار سوم: بغی و دیگر عناوین مجرمانه مرتبط با جرم سیاسی.....
۱۴۹	فصل چهارم:.....
۱۴۹	کیفر جرم سیاسی.....
۱۵۱	مبحث اول - کیفرهای فقهی.....
۱۵۱	گفتار اول: کیفر باغی.....
۱۵۲	الف: قبل از درگیری.....
۱۵۷	ب) در حین درگیری.....
۱۵۹	ج) حقوق و احکام باغیان پس از سرکوبی.....
۱۶۳	ه) حکم همسران و فرزندان باغیان.....
۱۶۶	گفتار دوم: تفاوت جنگ با باغیان و کفار.....
۱۶۷	گفتار سوم: مجازات مجرم سیاسی (غیر باغی).....
۱۶۹	مبحث دوم: مجازات مجرم سیاسی در حقوق ایران.....
۱۶۹	الف) جرائم تعزیری علیه امنیت کشور.....
۱۷۴	ب) جرائم حدی مرتبط با حکومت.....
۱۷۴	۱-محاربه.....

- ۲-افساد فی الارض ۱۷۵
- ۳-ارتداد..... ۱۷۶
- ۴-سبّ النبی (ص): ۱۷۷
- ۵-بغی ۱۷۷
- ۱-شرایط تحقق جرم بغی در قانون مجازات ۱۸۰
- ۲-مقایسه قانون با موازین شرعی ۱۸۱
- ج) قانون جرم سیاسی ایران و کیفر مجرم سیاسی ۱۸۲
- مبحث سوم: امتیازات مجرم سیاسی در فقه و حقوق موضوعه ایران ۱۸۲
- گفتار اول: رژیم ارفاقی از دریچه فقه ۱۸۳
- گفتار دوم: مصادیق ارفاق در حقوق اسلام ۱۸۴
- الف) برخورد مسالمت‌آمیز و صلح‌جویانه ۱۸۴
- ب) دادن فرصت برای بیان اندیشه و تفکر نمودن ۱۸۴
- ج) برخورد در حد متفرق کردن ۱۸۵
- د) عدم تعقیب فراریان ۱۸۵
- ه) آزادی اسیران ۱۸۵
- و) درمان مجروحان ۱۸۶
- ز) رعایت حرمت اموال ۱۸۶
- ح) پذیرش توبه و سقوط مجازات ۱۸۶
- ط) حرمت جنگ پس از تسلیم ۱۸۷
- ی) رسیدگی علنی ۱۸۷
- ک) حضور هیئت منصفه ۱۸۸
- گفتار سوم: مصادیق ارفاق به مجرم سیاسی در قوانین ایران ۱۸۹

- الف: در مرحله تشکیل پرونده و تحقیقات مقدماتی ۱۹۰
- ۱- ممنوعیت کنترل ارتباطات مخبراتی: ۱۹۰
- ۲- محدودیت تفتیش و بازرسی منزل و محل کار: ۱۹۱
- ۳- مرجع صالح برای دادرسی: ۱۹۱
- ۴- امکان انتخاب وکیلان مدافع متعدد: ۱۹۲
- ۵- ممنوعیت تحقیق در جرم سیاسی توسط دادستان و معاونان و دادیاران وی: ۱۹۳
- ۶- ممنوعیت انتشار تصویر متهم: ۱۹۴
- ۷- عدم شمول مقررات جرائم مشهود: ۱۹۵
- ب) در مرحله دادرسی ۱۹۵
- ۱- تعیین دادگاه عمومی کیفری به عنوان مرجع صالح برای رسیدگی ۱۹۵
- ۲- ممنوعیت صدور کیفرخواست شفاهی ۱۹۶
- ۳- اختیار عدم حضور در جلسات دادگاه ۱۹۷
- ۴- ممنوعیت جلب رأسی برای محاکمه ۱۹۷
- ۵- لزوم ضبط مکالمات جریان رسیدگی در دادگاه ۱۹۸
- ۶- لزوم حضور دادستان یا نماینده وی در جلسه دادرسی ۱۹۹
- ۷- لزوم رسیدگی به صورت علنی ۱۹۹
- ۸- حضور هیئت متصفه در دادگاه ۲۰۲
- ۹- دیوان عالی کشور مرجع رسیدگی به اعتراض ۲۰۶
- ۱۰- منع استرداد ۲۰۶
- ج) در مرحله بعد از صدور حکم ۲۰۸
- ۱- مجزا بودن محل نگهداری و حبس ۲۰۸
- ۲- پوشش در زندان ۲۱۰

- ۳- ممنوعیت بازداشت حبس انفرادی..... ۲۱۰
- ۴- حق ملاقات و مکاتبه با بستگان طبقه اول..... ۲۱۱
- ۵- حق دسترسی به کتب نشریات و رادیو و تلویزیون..... ۲۱۲
- ۶- عدم شمول مقررات تکرار جرم..... ۲۱۳
- ۷- عدم شمول مجازات تبعی..... ۲۱۵
- خاتمه: نتیجه‌گیری و پیشنهادها..... ۲۱۷
- نتیجه‌گیری..... ۲۱۷
- پیشنهادها بر اساس یافته‌های پژوهش..... ۲۲۳

بسمه تعالی

مشخصات رساله تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله: بررسی مبانی، مصادیق و مجازات جرم سیاسی از منظر فقه و حقوق ایران

نام نویسنده: حسن آقایی

نام استاد راهنما: دکتر احمد پور

نام استاد مشاور: دکتر عباسعلی سلطانی

دانشکده: الهیات	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی	رشته تحصیلی: الهیات- فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ تصویب:	تاریخ دفاع: ۱۳۹۸/۴/۳۰	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد ○ دکتری ●	تعداد صفحات: ۲۳۵	

چکیده رساله:

جرم سیاسی چنان که گفته اند به هر عمل مجرمانه‌ای اطلاق می‌شود که یا انگیزه ارتکاب آن سرنگونی نظام سیاسی اجتماعی و اختلال در مدیریت سیاسی و صدمه به زمامداری کشور بوده و یا نتیجه آن سرنگونی نظام سیاسی و اجتماعی و صدمه به مقامات سیاسی و رئیس کشور باشد. و ممکن است به تنهایی و یا همراه با سایر جرائم عمومی، اجتماعی و امنیتی ارتکاب شود یکی از بزه‌هایی است که از دیرباز در همه جوامع وجود داشته و با آن برخوردهای متفاوتی می‌شده است. در این پژوهش تلاش شده تا سوابق و مستندات جرم سیاسی در متون فقه سیاسی بررسی شود و آن گاه نحوه مواجهه قانون‌گذار با آن مورد مطالعه تطبیقی قرار گیرد. در مکاتب حقوقی و نظام‌های سیاسی جهان در مورد جرم سیاسی دو رویکرد متفاوت وجود داشته است: رویکرد سخت گیرانه و سهل گیرانه، اگرچه در جهان معاصر رویکرد غالب، توأم با تساهل است لیکن در مقام عمل، این مقررات کمتر مورد توجه قرار گرفته است. طبق این تحقیق و بر اساس سیره‌ی پیشوایان اسلامی در مواجهه با این دسته مجرمان، برخوردها توأم با امتیازاتی بوده است. در جمهوری اسلامی ایران قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۵ در شش ماده تصویب شده است تا احکام و امتیازات خاص مجرمان سیاسی که در مقررات سابق بر آن مورد توجه بوده زمینه اجرا پیدا کند. نقد و تحلیل این قانون و توجه به ارفاق‌های پراکنده در قوانین و مقررات دیگر و دسته‌بندی و تحلیل فقهی - حقوقی آن گام مفیدی است که در راستای تثبیت و تحکیم موقعیت قانون در این رساله به پیش نهاده شده است.

کلیدواژه:	امضاء استاد راهنما:
جرم سیاسی، بغی، محاربه، افساد فی الارض، رژیم ارفاقی، امنیت ملی.	تاریخ:

مقدمه

تعریف مسئله و تبیین موضوع

جرم سیاسی به هر عمل مجرمانه‌ای اطلاق می‌شود که انگیزه ارتکاب آن سرنگونی نظام سیاسی و اجتماعی و اختلال در مدیریت سیاسی و صدمه به زمامداری کشور باشد این جرم ممکن است به‌تنهایی و یا همراه جرائم عمومی، اجتماعی و امنیتی ارتکاب یابد. تفکیک بین جرائم سیاسی و جرائم عمومی و عادی تا انقلاب فرانسه (۱۷۸۹) نه‌تنها ناشناخته بود بلکه قبل از آن تاریخ، جز در برخی حکومت‌ها آن‌هم به صورتی بسیار محدود، نامی از جرم سیاسی برده نمی‌شد مع الوصف مجازات جرائمی که ماهیت سیاسی داشت بسیار سنگین و هولناک بود. پس از آن اندک‌اندک با ظهور و بروز مکاتب طرفدار فرد، جرم سیاسی ماهیت مستقلی پیدا کرد و از آن‌پس با این‌گونه مجرمین مدارای بیشتری شده و امتیازات خاصی به آنان داده می‌شد.

مجدداً پس از تحولاتی بار دیگر با مجرمان سیاسی چون گذشته با خشونت بیشتری رفتار شد و حتی در برخی از همین کشورهای مترقی طرفدار حقوق فردی، مجازات اعدام در نظر گرفته شد و دایره آن تنگ و تنگ‌تر شد به حدی که در کشورهای کمونیستی مجدداً جرم سیاسی از مهم‌ترین جرائم تلقی شد و به‌مرور این عنوان و تعریف آن از حقوق و قوانین کیفری محو گردید. اما در اواخر قرن نوزده و اوایل قرن ۲۰ تعاریف جرم سیاسی و مفهوم و گسترهٔ مصادیق آن تحول یافت و هر مرام و مکتبی با توجه به اصول و گرایش‌های خود و اوضاع و احوال سیاسی داخلی و خارجی عصر، با جرم سیاسی به‌گونه‌ای خاص برخورد کرد؛ بنابراین می‌توان گفت جرم سیاسی سه مرحله را پشت سر گذاشته است:

۱ - مرحله‌ای که قدرت‌های مستبد و نظام‌های غیر مردمی اساساً به مقوله جرم سیاسی توجه نداشتند و هر حرکت سیاسی را به شدیدترین وجه مورد مجازات قرار می‌دادند. (تا انقلاب فرانسه)

۲ - مرحله‌ای که مدت‌ها پس از انقلاب فرانسه آغاز می‌شود و به تفکیک جرم سیاسی از جرائم عمومی منجر می‌شود و مجرم سیاسی دارای حقوق و امتیازاتی می‌گردد.

۳- مرحله‌ای که از اواخر قرن ۱۹ شروع شد و مجدداً در فرانسه و به‌طریق‌اولی در سایر کشورهای اقتدارگرا، محدوده جرائم سیاسی را بسیار مضیق ساخت و مجازات اعدام را به لطایف‌الحیل برای مجرمین سیاسی در زمره مجازات‌های دیگر در نظر گرفت.

تعمد بسیاری از حکومت‌ها بر آن است تا مرز میان جرم سیاسی و جرائم عادی همچنان مبهم بماند زیرا تعیین ضابطه‌ای دقیق برای تشخیص جرائم سیاسی، تهدیدی علیه دستگاه حکومتی آنها است و ارفاق‌ها و امتیازاتی همچون تخفیف مجازات برای این مجرمان، باعث کثرت مجرمین سیاسی و ترویج آن می‌شود. لزوم ارائه تعریفی از جرم سیاسی در سطح بین‌المللی هنگامی موردتوجه جدی قرار گرفت که پُل دومر رئیس‌جمهور فرانسه در سال ۱۹۳۲ به دست گورگلف به قتل رسید و دولت فرانسه از جامعه بین‌الملل خواست تا کمیسیونی را جهت تعریف و تشخیص جرائم سیاسی مأمور کند.

تاکنون کنفرانسهای متعددی برای این مهم برگزار شده است که از میان آنها می‌توان به کنفرانس ۱۹۲۷ در ورشو، کنفرانس ۱۹۳۰ در بروکسل، کنفرانس ۱۹۳۱ در پاریس، کنفرانس ۱۹۳۲ در مادرید و کنفرانس ۱۹۳۵ در پاریس و کنفرانس ۲۱ اوت ۱۹۳۵ در کپنهاک اشاره کرد. حقوقدانان تعاریف فراوانی را برای جرم سیاسی ارائه کرده‌اند که هیچ‌کدام جامع‌و مانع نیست چون به قول علماء منطق جز خدای متعال که عالم به کنه همه اشیاء است، کس دیگری توان این کار را ندارد. مع‌الوصف به نمونه‌هایی از این تعاریف اشاره می‌شود.

- ۱- طبق تعریف ارائه‌شده در کنفرانس حقوقی کپنهاک در سال ۱۹۳۵ «جرائم سیاسی جرائمی هستند که متوجه تشکیلات و اداره مملکت شود یا علیه حقوق حاصله از تشکیلات و اداره مملکت نسبت به افراد انجام گیرد.»
- ۲- پرفسور کنستانت می‌گوید: از نظر خارجی، استقلال و تمامیت ارضی در روابط کشور با سایر ممالک را باید جزء اموری دانست که اقدام علیه آنها سیاسی است و از نظر داخلی فرم و رژیم کشور و قدرت سیاسی یک کشور و حقوق سیاسی افراد از اموری است که اقدام علیه آنها نیز سیاسی تلقی می‌شود.
- ۳- پرفسور لیست: جرم سیاسی عبارت از اعمال قابل مجازاتی است که علیه حقوق سیاسی جامعه یا افراد صورت گرفته باشد!

۴- دکتر حسین علی‌آبادی: جرم سیاسی عبارت از جرمی است که علیه تشکیلات و طرز اداره حکومت و یا مبانی حقوق ناشی از آن برای افراد ارتکاب می‌شود.^۱

۵- دکتر سید محمد هاشمی: جرم سیاسی به عملی اطلاق می‌شود که در آن انگیزه سرنگونی نظام سیاسی و اجتماعی و اختلال در مدیریت سیاسی و صدمه به زمامداری کشور بوده و یا هر عمل مجرمانه‌ای که نتیجه آن سرنگونی نظام سیاسی و اجتماعی و صدمه به مقامات سیاسی و رئیس کشور باشد.^۲

جرم سیاسی و جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی: هر چند بارزترین مصداق جرم سیاسی در حقوق اسلام بغی است. لکن جرائم دیگری مانند جاسوسی، خیانت‌درامانت و ... در نصوص شرعی تحت عنوان جرم سیاسی شناسایی شده‌اند که شرایط جرم بغی را ندارند چه آنکه جرم بغی دارای شرایطی همچون مسلمان بودن مجرم، گروهی بودن عمل، جدا شدن از حکومت هست و حال آنکه در تحقق دیگر مصداق جرم سیاسی چنین شرایطی لازم نیست. مگر آنکه بغی را به معنی مخالفت با حکومت عادل بدانیم که در این صورت این جرم صلاحیت انطباق بر همه جرائم سیاسی را دارد زیرا همه آن‌ها علیه حکومت صورت می‌گیرد. لکن مطالعه متون تاریخی نشان می‌دهد که به هر نوع مخالفتی بغی گفته نمی‌شود بلکه جرم بغی باید شرایط مذکور را دارا باشد. در اصل ۱۶۸ قانون اساسی ایران از جرم سیاسی اسم برده شده ولی تعریف آن بر عهده قوانین عادی گذاشته شده است.

در اصطلاح فقهی جرم سیاسی یا بغی به عملی گویند که گروهی از مسلمانان که تشکیلات قوی دارند و از فرمان و اطاعت ولی امر مسلمین در اثر شبهاتی بی‌اساس که برای آنان به وجود آمده، خارج گردیده با قصد و اختیار اقداماتی را انجام دهند خواه عمل از راه افساد فی الارض و محاربه و یا از راه جاسوسی برای دولت‌های اجنبی و یا جنگ مسلحانه با حکومت اسلامی و یا امور دیگر صورت گیرد.

جرایم سیاسی اصولاً به‌عنوان جرایم ضد امنیت کشور به شمار می‌آیند و با ارتکاب آن امنیت کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد و در برخی از موارد هدف مرتکبین تغییر نهادها و سازمان‌های متشکل کشور است و مرتکبین این جرایم با توجه به اعتقادات خویش دارای انگیزه‌های آرمانی می‌باشند و عمل خویش را نوعی عمل قهرمانانه می‌دانند. این اعمال علیه امنیت کشور با دارا بودن دو شرط اساسی ذیل جرم تلقی نمی‌شوند:

۱- عدم مشروعیت نظام حاکم از دیدگاه و اعتقاد مردم.

۲- همراهی اکثریت مردم جامعه با مرتکبین این اعمال.

^۱- حقوق جنایی، جلد ۱، ص ۱۱۰۳

^۲- تحلیل جرائم سیاسی و مطبوعاتی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۰، ص ۱۳۷

ضابطه جرم سیاسی

با توجه به اختلافی بودن تعریف جرم سیاسی در میان حقوقدانان، آنان برای تشخیص جرم سیاسی ضوابط مختلفی را ارائه داده‌اند:

- ۱- ضابطه ذهنی: به این بیان که هدف و انگیزه ارتکاب جرم در این ضابطه مورد نظر است.
 - ۲- ضابطه مادی: که طبیعت موضوع و حقی که مورد تجاوز قرار گرفته معیار است.
 - ۳- ضابطه مرکب: که هم انگیزه ارتکاب جرم و هم طبیعت حقی که مورد تجاوز قرار گرفته معیار است.
- وجوه افتراق جرایم سیاسی و عادی:

- ۱- در جرایم عمومی و عادی ضرر و صدمه متوجه تعداد محدود و مشخصی از افراد جامعه است ولی در جرم سیاسی نظام سیاسی و اجتماعی مورد هدف قرار می‌گیرد
 - ۲- هدف و انگیزه مجرم سیاسی با مجرم عادی فرق دارد.
- فواید تفکیک جرم سیاسی از جرم عمومی:
- ۱- رسیدگی به جرم سیاسی در حضور هیئت منصفه به عمل خواهد آمد.
 - ۲- عفو عمومی که برای آرامش و افکار عمومی پیش‌بینی شده بیشتر در مورد جرایم سیاسی است.
 - ۳- مجرمین سیاسی معاف از استرداد هستند.
 - ۴- احکام تکرار جرم نسبت به مجرم سیاسی اعمال نمی‌شود.

عناصر جرم سیاسی

الف عنصر مادی: تحقق رکن مادی مانند انجام دادن هر فعل ارادی دیگر، مراحل طی می‌کند که عبارت‌اند از تصمیم و برنامه‌ریزی، تهیه مقدمات لازم، شروع به اجرا، تکمیل عملیات اجرایی و حصول نتیجه. جرم سیاسی زمانی تحقق پیدا می‌کند که در خارج فعلی ارتکاب یا وظیفه‌ای ترک شود. همچنین در مورد شروع به جرم سیاسی و محال یا عقیم بودن آن، قواعد عمومی مربوط به این موارد اعمال خواهد شد مگر این که در قانون مربوط به جرم سیاسی موارد مذکور به نحو دیگری پیش‌بینی شده باشد. در ماده ۴ لایحه پیشنهادی کمیسیون حقوق بشر آمده است «رسیدگی به اتهام شرکت و معاونت در جرم سیاسی و شروع به آن مطابق این قانون خواهد بود» نه ضوابط عمومی آن‌ها در دیگر جرائم. در ماده ۳ قانون جرم سیاسی مصوب ۱۳۹۵ ایران نیز مباشرت، مشارکت، معاونت و شروع به برخی جرائم مهم از شمول عنوان جرم سیاسی خارج شده است مفهوم مخالف ماده آن است که پس در بقیه جرایم سیاسی، معاونت و شروع

به آن‌ها اگر بر اساس ضوابط قانون جزای عمومی جرم باشد، اولاً همان مقررات حاکم است، ثانیاً عنوان جرم سیاسی دارد.^۱

ب: عنصر معنوی:

از نظر قضایی عملی قابل مجازات است که با سوءنیت (قصد و اراده) انجام شده باشد این اصل از اصول مسلم و پذیرفته شده است که در حقوق اسلام نیز وجود دارد. وجود «سوءنیت» یعنی اراده کردن عملی که از سوی قانون گذار منع شده است، در جرم سیاسی ضروری است. به عقیده برخی از حقوقدانان، عنصر روانی در این جرم با جرائم دیگر متفاوت است چرا که مجرمین سیاسی در اغلب موارد با سوءنیت به مقابله با حکومت بر نمی‌خیزند بلکه با ادعای نجات جامعه و انگیزه شرافتمندانه مثل نجات مردم و کمک به آنان مرتکب این جرایم می‌شوند؛^۲ اما این سخن تمام نیست زیرا آنچه در عنصر روانی یک جرم مطرح است این است که فردی اراده انجام عملی را بنماید که قانون گذار آن را منع کرده است. در چنین صورتی سوءنیت عام محقق گردیده است. البته در بعضی از جرائم سوءنیت خاص نیز لازم است؛ مانند جرم افتراء و نشر اکاذیب.

ج: عنصر قانونی:

رکن قانونی جرم به اصل قانونی بودن جرم و مجازات برمی‌گردد مراد از اصل یادشده این است که جرم بودن عمل حتماً باید مستند به قانونی باشد که پیش از ارتکاب فعل به تصویب رسیده است اصل قانونی بودن جرم را همه کشورها پذیرفته‌اند ولی اصل قانونی بودن مجازات از چنین پذیرش عمومی برخوردار نیست و برخی نظام‌های حقوقی و کشورها همچون فرانسه بعد از انقلاب کبیر معتقد بودند که باید قانون به نحو

۱- مباشرت، مشارکت، معاونت و شروع به جرائم زیر جرم سیاسی محسوب نمی‌شود:

الف- جرائم مستوجب حدود، قصاص و دیات

ب- سوء قصد به مقامات داخلی و خارجی

پ- آدم ربایی و گروگان‌گیری

ت- بمب گذاری و تهدید به آن، هواپیمارمایی و راهزنی دریایی

ث- سرقت و غارت اموال، ایجاد حریق و تخریب عمدی

ج- حمل و نگهداری غیرقانونی، قاچاق و خرید و فروش سلاح، مواد مخدر و روان گردان

چ- رشوا و ارتشاء، اختلاس، تصرف غیرقانونی در وجوه دولتی، پول شویی، اختفای اموال ناشی از جرم مزبور

ح- جاسوسی و افشای اسرار

خ- تحریک مردم به تجزیه طلبی، جنگ و کشتار و درگیری

د- اختلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی به کار گرفته شده برای ارائه خدمات ضروری عمومی یا حاکمیتی

ذ- کلیه جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی اعم از جرائم ارتكابی به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده و غیر آن

^۲ زراعت، عباس، جرم سیاسی، ص ۲۷

موجبۀ جزئیۀ نوع و میزان مجازات را به طور دقیق مشخص کند تا جلوی خودسری قضات گرفته شود و مردم نیز از عاقبت رفتار مجرمانۀ خود آگاه باشند همانند آنچه امروزه در مورد پلیس در برخورد با رانندگان متخلف داریم لذا بکاریا^۱ با اعطای اختیار تشدید و تخفیف و عفو به قاضی مخالف بود و معتقد بود قانون باید تکلیف همه چیز را مشخص کند که بعدها این نظریه افراطی تعدیل شد. آثار و نتایج این دو اصل عبارت اند از: اصل برائت، صریح و روشن بودن الفاظ قانون، ممنوعیت عطف قانون به گذشته، معین بودن نوع و میزان مجازات که البته این مورد در واقع محتوی اصل قانونی بودن جرم و مجازات است نه نتیجه آن. در کشور ما به شرح اصول ۳۶ و ۱۶۷ قانون اساسی و ۲۸۹ قانون اصلاح موادی از قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۶۱ و ماده ۲۹ قانون تشکیل دادگاه های کیفری ۱ و ۲ و شعب دیوان عالی کشور مصوب ۱۳۶۸ ماده ۹ قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۳ و ۳۱۴ قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ و اخیراً در قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۴ نیز به این دو اصل توجه شده است و مورد قانون گذاری قرار گرفته است؛ و حقوق اسلامی از منادیان این دو اصل بوده است و این دو به نحو قاطع و مستند به دلایل عقلی و نقلی جزء مسلمات حقوق اسلامی به شمار می آید.

عنصر قانونی در جرم سیاسی آن است که در قوانین هر کشوری مواردی را به عنوان مصادیق جرم سیاسی و جرائم انتخاباتی احصا می کنند روش دیگر آن است که با ارائه تعریف و شرایط آن، بخشی از اعمالی را که در قانون جرم شناخته شده تحت پوشش جرم سیاسی قرار می دهند. قانون گذار عراق، سوریه، لبنان، آلمان، ایتالیا و لیبی به تعریف جرم سیاسی به نحو کامل پرداخته اند و در کشور ما نیز در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۵ طرح

قانون جرم سیاسی سرانجام به تصویب رسید ست که جرم بودن عمل حتماً باید مستند به قانونی باشد که پیش از ارتکاب فعل به تصویب رسیده است.^۲

دادگاه صالح برای رسیدگی به جرم سیاسی:

تا قبل از انقلاب اسلامی قانون اساسی مشروطه در مورد دادگاه های رسیدگی کننده به جرایم سیاسی تکلیف خاصی مشخص نکرده بود قانوناً رسیدگی به آن جرایم در دادگاه های عادی و بر اساس صلاحیت مقرر قانونی انجام می گرفت اما پس از انقلاب به موجب اصل ۱۶۸ قانون اساسی، دادگاه های انقلاب هستند که با حضور هیئت منصفه و رسیدگی علنی صالح به رسیدگی می باشند.

مبانی فقهی جرم سیاسی:

۱- همان، ص ۴۲

۲- قیاسی، جلال الدین، ساری خانی، عادل و خسروشاهی، قدرت ا...، مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، جلد دوم، ص ۳۱